Rèplica a Sàpiens (i 4): els arxius

Autor: Lleonard Garcia i Solà
Data de publicació: 21-01-2021

Publiquem la quarta i darrera part de l'article que En Lleonard Garcia va confegir en resposta a les declaracions de quatre historiadors a la revista 'Sàpiens'. Els arxius també han patit massivament la censura. Posa els exemples de l'arxiu del Consolat de Mar de Barcelona, l'Arxiu Històric de Girona i l'Arxiu Diocesà també de Girona. Les fogueres, els espolis, els saquejos, la venda il·legal o els robatoris han pogut igualment afectar un arxiu «ben organitzat».

Els arxius també pateixen censura

No és cert que En Jordi Bilbeny «menystingui els arxius», tal com asseguren alguns dels contertulians de la revista Sàpiens quan afirmen:

—En Bilbeny parteix de la base que tot està manipulat i, per tant, tots els arxius, que són la base del coneixement històric, deixen de tenir validesa. D'aquesta manera s'ha convertit en un superheroi per a aquells que pensen que s'ha amagat l'esplendor del país. O pitjor encara, que Castella, una mena d'ens totpoderós, per enveja i necessitat de grandesa, ho ha usurpat tot.

O quan En Vicent Baydal explica:

— La manipulació dels arxius històrics a aquest nivell és impossible! Bilbeny sap que menteix.

O quan, per la seva banda, l'Agustí Alcoberro diu:

— Parlem d'una gent que no ha visitat mai un arxiu i que pretén fer-nos creure que els que sí que hi hem investigat, els que hem remenat papers antics, no ens hem adonat que tot era fals. Ara, és evident: si negues la validesa dels arxius,

la recerca s'acaba molt de pressa.

I encara quan En Vicent Baydal, en una altra intervenció, assevera, tancant qualsevol escletxa al dubte:

— És que cal que quede molt clar que, tal com estan organitzats els arxius, és materialment impossible manipular-los com ells pretenen...

O, per acabar, quan En José Luís Ruiz-Domènech opina:

— Si tot és fals, no existeix la propietat privada. Perquè els arxius notarials menteixen, oi?

Bé, el que és cert és que el que En Jordi Bilbeny pretén evitar és una visió «acrítica» o seguidista pel que fa a l'ortodòxia establerta sobre els arxius. En aquest sentit, la dita «la història l'expliquen els vencedors» també es pot aplicar al conjunt de documents guardats en organitzacions o organismes. Alguns documents, els vencedors els han censurat o els han fet desaparèixer. De vegades, fins i tot, n'han censurat o fet desaparèixer moltíssims! Es tracta, doncs, si tenim en compte aquestes dades, d'una lògica que ha afectat l'organització dels arxius.

Un exemple? El de la carta que En Colom va escriure —amb el seu puny i lletra— i va fer arribar a Isabel la Catòlica. Va ser estudiada per l'Andrés Maria Mateo i reproduïda a la seva obra Colón e Isabel la Católica, que va ser editada a l'any 1942 conjuntament pel 'Centro Superior de Investigaciones Científicas' i la Universitat de Valladolid. Segons hi explica En Mateo, ell mateix la va descobrir a l'arxiu de Simancas, mentre n'era el director durant la Guerra Civil. L'havia trobat en un racó anomenat «el cubo de la reina». Estava mutilada i feta un manyoc. Sabem que l'Almirall n'és l'autor perquè l'Andrés Maria Mateo va recuperar el seu segell personal mentre recomponia els plecs originals del document. Per tant, les «males endreces» —però també les fogueres, els espolis o robatoris— han pogut igualment afectar un arxiu «ben organitzat».

I sobre aquesta petita obra —que avui alguns tenen per inexistent—, ara ve a tomb explicar-ne una curiositat. En el seu escrit, En Mateo fa saber en dues ocasions, pàgines 68 i 75, que la cal·ligrafia de la carta més amunt citada, i arribada en castellà, es corresponia a la de l'àrea catalana de la Corona d'Aragó de finals del segle XV. És clar que dir això al 1942 no és igual que dir-ho avui, perquè a hores d'ara sabem més coses sobre la catalanitat d'En Colom. En aquest sentit, ens demanem: quins han de ser els criteris per decidir si aquesta dada no es tracta d'un indici més, d'una evidència o prova sobre la catalanitat d'En Cristòfor Colom?

Alguns arxius que haurien d'haver estat «ben organitzats»: arxius de Barcelona

a) Barcelona, abril del 1493. S'imposà silenci als arxius per ordre reial?

Del tornaviatge d'En Colom i la seva tripulació vers la ciutat comtal no en tenim cap registre als arxius de les principals institucions del país: ni al del Consolat de Mar, ni al de l'Ajuntament, ni al del Consell de Cent, ni al de la Generalitat, ni al de cap òrgan de l'Església. Però sabem, per les afirmacions que fan els cronistes del segle XVI en les respectives cròniques, que aquest esdeveniment va succeir al cap-i-casal de Catalunya en tal mes del 1493. Aleshores ens preguntem: les institucions, ¿es van posar d'acord a no parlar-ne, a no parlar d'un assumpte no precisament menor? Si les institucions registraven qualsevol incidència, no havien de donar fe escrita d'un fet tan cabdal com la tornada d'En Colom des d'Amèrica fins a Barcelona? Segur que no hi havia interès a registrar per escrit un afer que incidia de ple en la principal activitat de la ciutat, és a dir, en els afers marins? Com explicar aquests silencis? Com els expliquen els historiadors de Sàpiens?

Sigui com sigui, davant aquesta evidència, la pràctica totalitat de la historiografia espanyola no va més enllà de constatar-ne l'estranyesa. Reconeixen la incongruència, però poca cosa més. El que se sap de l'arribada d'En Colom a la capital de Catalunya se sap per cròniques i registres particulars i no pas per documents oficials desats en arxius d'administracions públiques.

D'altra banda, molts cronistes donen el 3 d'abril com el dia d'arribada a Barcelona del navegant descobridor. Tanmateix, però, les cròniques més oficials (actualment, cal recordar-ho, també ubicades en arxius), citen el darrer dia d'aquest mes com el de l'arribada. En què quedem? Per què aquesta diferència cronològica? Com la raonen els contertulians de Sàpiens?

Digressió. El cas de la crònica «Anales de Cataluña» d'En Narcís Feliu de la Penya. Consideracions sobre el primer viatge

Un dels cronistes que donen el dia 3 d'abril com el de l'arribada és En Narcís Feliu de la Penya, el darrer gran cronista de la Catalunya anterior al 1714. En De la Penya va escriure una crònica un passatge de la qual hem comparat amb els corresponents de cròniques de diversos autors que segueixen la versió més oficial. L'obra d'en De la Penya s'intitula Anales de Cataluña y epílogo breve (1709). Ens n'interessa el Llibre XVIII Cap. III. Allí, en relació a la tornada del primer viatge colombí, hi explica: «Edificó Colón un castillo en Haití, dexó en él treinta de sus compañeros: tomò diez indios, algunos papagayos, gallipagos… y muestra del oro, y dió la buelta a España, llegando a Barcelona a 3 de Abril de este año, a donde [fue] recebido del Rey». Sobre aquesta afirmació fem les consideracions que vénen a continuació:

1a) Com podem observar, En Feliu de la Penya ens proporciona unes informacions que s'oposen a la versió més oficial, encara mantinguda fins avui mateix. La primera informació és que no parla d'un desembarcament final a Palos de Moguer, en terres castellanoandaluses, sinó que especifica: «y diò la buelta a España, llegando a Barcelona». En d'altres mots, ¿no dóna entenent que, després de qualques aturades —per proveïments i per trametre lletres a determinats personatges— a la costa andalusa i valenciana, la destinació final havia de ser Barcelona?

2a) A continuació, aporta la dada que la vinguda a la ciutat comtal va tenir lloc, com ha estat dit, un «3 de abril», en lloc de «a mediados o finales del mes de abril», que és la data que apareix, ja ens hi hem referit, a la majoria de les cròniques més oficialistes. Aquella data, hem de pensar que prové de fonts fefaents. També la dóna per bona En Fidel Fita, qui fou director de la Real Academia de la Historia a la segona meitat del segle XIX. Es referma, doncs, la data d'un 3 d'Abril com el dia de l'arribada d'En Colom a Barcelona, la qual cosa dóna ple sentit a una lletra de l'anterior 30 de març, signada pel rei Ferran, en la qual el monarca demana que En Colom es presenti a la capital catalana. Diem que la lletra fa ple sentit, perquè esmerçar tres dies per traslladar-se de Pals d'Empordà a Barcelona és factible.

3a) A més, el nostre cronista, perlant dels indígenes que va dur a Barcelona, afegeix: «a donde recebido del Rey, fueron bautizados». Sense esmentar per a res la Reina! Com podem comprovar, és una dada que dóna ales a la idea que el viatge de descoberta fou quelcom organitzat des de la Nació Catalana i només sota el patrocini del Rei de la Unió Catalano-Aragonesa.

Feliu de la Penya. Consideracions sobre el segon viatge

A banda del que acabem de remarcar sobre el retorn d'En Colom quant al primer viatge, En De la Penya ens forneix d'altres informacions. Per exemple, sobre l'organització del segon viatge. Així, en parlar-ne, ens advera que «mandò el rey a Juan R. de Fonseca (…) que previniesse Vasos (?) para passar mil y quinientos hombres, diò nuevo aliento a los catalanes para esta empresa. Embarcaronse en grande numero en Barcelona con Colon, y fuè el Capitán Pedro Margarit. Partieron de Barcelona con la flota de Colón, llegaron á Cadiz á 23 de Setiembre: partieron de Cadiz, tomando tierra en la isla que llamaron 'Deseada'. Despuès, a la que nombraron 'Española'...». En Colom, doncs, organitza aquest segon viatge des del cap-i-casal de Catalunya.

Doncs bé, en cròniques del segle XVI i en estudis d'historiadors moderns o bé s'afirma directament i explícitament que En Colom es va traslladar a Cadis per organitzar-hi la segona anada a Amèrica o bé s'omet Barcelona com a lloc on el Descobridor i el rei Ferran prepararen el segon viatge i des d'on l'estol es va fer a la mar per anar a les Antilles.

Observem el primer cas en una crònica del segle XVI. En concret, a La Historia del Almirante, obra atribuïda al fill segon del descobridor, En Ferran Colom —una autoria controvertida, car l'obra la podia haver escrit l'Hernando Pérez de Oliva (i sobre aquesta crònica En Henry Harrisse ja ens va advertir que s'hi han inclòs falsedats). L'edició de la Historia del Almirante que seguim és la de Planeta (2006), amb pròleg d'Hug Thomas. A la pàgina 189, el cronista hi deixa de banda la sortida de Barcelona. Vegem-ho: "Concedido todo lo necesario para el poblamiento de aquellas tierras, el Almirante salió de Barcelona para Sevilla, en el mes de junio. En cuanto llegó solicitó con tanto apremio la organización de la escuadra que los Reyes Católicos le habían ordenado montar, que en poco tiempo tuvo a punto diecisiete navíos..». I més endavant afegeix: «Con estos preparativos, el miércoles 25 de septiembre de 1493, una hora antes de salir el sol, y hallándonos presentes mi hermano y yo, el Almirante levó anclas de la bahia de Cádiz, donde estava dispuesta la escuadra...». Hi insistim: en aquesta obra no hi apareix Barcelona com el lloc des d'on En Colom i el Rei Ferran organitzen el segon viatge.

Pel que fa als historiadors moderns, En Juan Manzano Manzano seria un altre exemple del primer cas. Ens informa d'una manera explícita, al primer volum de la seva trilogia Los Pinzones y el Descubrimiento de América (Ediciones de Cultura Hispánica, colección colombina, 1988, pàgina 176), que En Colom es va desplaçar a Cadis per organitzar-hi i fer-hi efectiu els preparatius del segon viatge. Ho fa amb les següents paraules: «Muerto Martin Alonso (Pinzón) y ausente Colón de la Corte —por haber tenido que desplazarse a Andalucía para organizar su Segundo Viaje, que emprenderá el 25 de septiembre— quedaba junto a los reyes...».

Un exemple del segon cas el trobem també entre els historiadors moderns. Concretament, en les paraules de Martín Fernández de Navarrete, tantes vegades citat. Les hem extretes del seu llibre Viajes de Colón (Calpe, 1922, pàgina 214). Allí el cronista no cita Barcelona com a lloc de partença de l'expedició. Els mots d'En Navarrete són aquests: «Que la flota que los Reyes Catolicos, nuestros señores, enviaron de España para las Indias é gobernacion del su Almirante del mar Océano, Cristóbal Colón, por la divina permisión parte de Cadiz á veinte y cinco de Setiembre del año de 1493.». Ja es pot copsar que En Navarrete «oblida» una part dels fets: que l'estol colombí surt de Barcelona abans del 23 de setembre, que és aquest dia quan arriba Cadis i que dos dies després —el 25 de setembre— surt d'aquesta urbs i es llança a l'Oceà.

Així doncs, hi ha cronistes i historiadors que tendeixen a oblidar que el rei Ferran i En Colom van preparar el segon viatge a Barcelona i que des d'aquesta ciutat l'expedició, després d'una escala tècnica a Cadis entre el 23 i el 25 de setembre del 1493, va posar rumb a Amèrica. És a dir, que la primera part de la informació, l'han esborrada. A més a més, fan que tot —organització i sortida solemne— es traslladi a aquella ciutat andalusa de la corona de Castella i que la responsabilitat del segon viatge recaigui no només sobre En Ferran d'Aragó, sinó també en Na Isabel de Castella. Com es pot apreciar, poca cosa a veure amb allò que ens ha explicat En Narcís Feliu de la Penya a la seva crònica del 1709.

Que els cronistes i historiadors citin Cadis com a port de sortida té la seva lògica i és gairebé segur que es correspon amb la realitat, perquè tot vaixell o tota esquadra procedent del Mediterrani nord o cristià —del Mediterrani andalús o del Mediterrani més allunyat— havia de passar per Cadis abans d'accedir a l'Oceà. El port d'aquesta ciutat és, doncs, efectivament, port de sortida. Ara bé, és el port de sortida ABANS d'entrar a l'Atlàntic, la qual cosa no vol dir que fos el port des d'on es va organitzar l'expedició, que, com hem dit i repetit, va ser, per al segon viatge, Barcelona, mentre que per al primer ho havia estat la vila mediterrània de Pals —barroerament transformada en el 'Palos de Moguer' de la versió oficial. Per tant, resta fora de dubte el fet que els cronistes afirmin que tres de les quatre expedicions d'En Colom —la primera, la segona i la quarta— van sortir o passar a l'Atlàntic per la badia de Cadis —la tercera la fan sortir de Sanlúcar de Barrameda.

I un darrera postil·la sobre el port de Cadis abans d'acabar la digressió. Es diu que En Colom va iniciar el primer viatge a Palos de Moguer, una vila andalusa situada enllà de l'estret de Gibraltar i, per tant, més enllà de Cadis i davant per davant de l'Oceà Atlàntic. Per tant, per anar-hi l'almirall hauria hagut de recular. Nosaltres creiem que és un moviment absurd. I és que, ¿no hauria estat més lògic que el navegant s'endinsés directament des del port de Palos cap a l'Oceà?

Acabem. En conclusió, és inversemblant imaginar que aquest cronista barceloní provés de falsejar dades en una obra adreçada al pretendent de la Casa dels Àustries durant la guerra de Successió i fer-ho, a més, en una obra escrita en llengua castellana, i la gran difusió que això podria suposar i, per tant, també una major contestació en cas d'haver contingut falsedats.

Així, llegint el que hem llegit, volem demanar als contertulians que van exhibir llurs coneixements sobre En Colom a la revista Sàpiens del març de l'any 2019 per què pensen que tenen més crèdit uns fets històrics reescrits per Castella que no pas la versió que en dóna En Narcís Feliu de la Penya.

b) L'arxiu del Consolat de Mar: pèrdua i destrucció de documents per desídia?

Quan va acabar la Guerra de Successió, el Consolat de Mar va ser prohibit. A partir del 1715 el va substituir la Junta de Comerç, una nova institució de matriu borbònica per als afers de la mar, que va ser l'hereva de l'anterior. Ara bé, una hereva disminuïda en competències.

Segons ens informa En Santi Torras i Tilló al llibre intitulat Mare Aureum, artistes i artesans del Renaixement a la Llotja de Mar de BCN (Museu Marítim de Barcelona, 2001), aquesta nova institució va decidir d'intervenir a fi de fer front al progressiu deteriorament de l'arxiu històric del Consolat de Mar. Bo i així, també s'explica en aquest llibre que la iniciativa no va anar més enllà d'aixecar un inventari d'allò que encara s'hi conservava. I atenció: l'acte es va efectuar el 8 de maig del 1796. En altres mots, 81 anys després que es fundés la Junta de Comerç. Per què es va trigar tant a fer-ho? Però vet ací les paraules d'En Santi Torras sobre aquesta qüestió: quan es va intentar organitzar-ho, ja hi

mancaven «no menys de 293 llibres d'inventaris detallats, que corresponen a una documentació que, d'haver-se conservat, ens hauria ofert un indicador extraordinàriament fidel de l'activitat econòmica del port de Barcelona», en època moderna. Això vol dir, ras i curt, que, passat quasi un segle, les males condicions, el robatori, la venda il·legal, la foguera o l'espoli hi havien passat factura.

En el transcurs de la centúria següent es van fer més recomptes i la conclusió fou encara més decebedora: d'ençà del primer recompte del 1796, havia desaparegut gran part d'allò que s'havia registrat i conservat. En dóna compte un segon inventari de l'any 1870. D'aquest inventari, En Santi Torres en diu: «Tots dos arxius [el del Consolat de Mar i el de la Junta de Comerç] citen l'existència de plànols i pergamins dels quals no en tenim la més mínima notícia posterior». Així, doncs, avui ens en resta poca cosa, de la ingent documentació que totes dues institucions van generar. Bon exemple, per altra part, del fet que molts arxius han patit alguna mena d'intervenció, bé per desídia o bé per crema o per saqueig.

Arxius a Girona: l'Arxiu Històric de Girona (AHG) i l'Arxiu Diocesà de Girona (ADG)

a) Arxiu Històric de Girona

Ja fa anys, i amb la idea de contrastar algunes de les afirmacions d'En Jordi Bilbeny, qui signa aquest escrit va visitar diverses vegades l'Arxiu Històric de Girona. Així, vaig centrar una d'aquestes visites a consultar obres sobre paleografia i diplomàtica i adquirir alguns coneixements elementals sobre la matèria abans de consultar, arribat el cas, el bon ofici d'un arxiver. Anteriorment però, havia fullejat els prospectes informatius a la taula d'entrada. Doncs bé, mentre ho feia, vaig topar amb un tríptic que assabentava el visitant sobre els documents antics que hi ha desats a l'AHG i com hi estan distribuïts. Segons el tríptic, els documents es distribueixen en districtes i cada districte correspon a cadascuna de les comarques gironines. Evidentment, vaig tenir interès a saber què podríem trobar sobre la vila de Pals al districte del Baix Empordà. Em va colpir allò que esperàvem trobar-hi i no hi vaig trobar: no hi vaig trobar documentació sobre Pals de finals del segle XV i començaments del XVI. I aquesta constatació és encara més sorprenent si la comparem amb l'arc cronològic documental de la resta de viles d'aquesta comarca. En la gran majoria dels seus pobles s'hi conserven documents des del segle XIV. En algun altre, des de, fins i tot, el segle XIII. En la major part del recull, els registres finalitzen en el transcurs del segle XIX. Pel que fa a la vila reial de Pals, el document registrat 'més antic' és ja a tocar del segle XVII (1592). Ho vam fer notar a l'amable arxivera responsable del tríptic, la senyoreta Silvia, la qual ens va fer avinent que «ja havia notat l'anomalia», però, que, bo i així, no en tenia cap explicació, si més no en aquell moment. No sembla, doncs, que aquesta absència de documents abasti la comarca sencera. Més aviat és quelcom que, en relació als pobles veïns, només afecta, com ja hem dit, la vila de Pals. ¿Què hi podia haver passat a Pals que expliqui aital manca de documents, amb una diferència de quasi 250 anys en relació a la resta de viles de l'entorn? Certament, cal no fer 'volar coloms' ni esvalotar ningú, ja que potser hi ha una explicació ben innocent: però quina? Els historiadors que van participar al col·loqui endegat per la revista Sàpiens en sabrien donar una explicació?

Arxiu històric de Girona

L'arxiver i filòleg Amadeu J. Soberanas i Lleó (1938-2014), catedràtic de la Universitat Autònoma de Barcelona, ens pot proporcionar alguna pista sobre què podia haver passat a l'entorn de l'enorme pèrdua de documents, no només manuscrits, sinó també de producció impresa. I, en especial, alguna pista sobre l'ambient que es respirava en el món de la impremta a Catalunya a principis del segle XVI. En Soberanas ressegueix un cas esdevingut a la ciutat de Girona. Ens el fa avinent en un interessant treball publicat als Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, volum XXV, corresponent a l'any 1981. El títol de l'estudi fa: L'edició de les sinodals de Girona de 1512. Allí es queixa, no ja de la desaparició d'exemplars de llibres, sinó també de la desaparició d'edicions senceres. Diu : «En tenim una informació 'bastant completa' [d'allò que hi havia, però que ha desaparegut]. Dissortadament, de molts llibres incunables, postincunables o de qualsevol altra època, no n'ha restat cap exemplar… [Això ho sabem] per la informació obtinguda a través de referències, sovint poc fiables, d'altres estudiosos, etc.» (nota 3, pàgina 397). En concret, En Soberanas esmenta el cas de diverses edicions d'un mateix Breviari i de set-cents Officis nous que el bisbe gironí de l'època, fra Guillem Ramon de Boïl es va esforçar a aconseguir en tallers de Barcelona —i, en un cas, a Lyon. Pel que fa al Breviari, parlem d'edicions anuals que van del 1510 al 1527 i, quant als Officis nous, d'una edició d'aquest any 1527. De tot plegat «no se sap —comenta l'arxiver— que se n'hagi servat cap exemplar».

El senyor Soberanas assaja unes explicacions sobre per què es repeteix en menys de vint anys la pèrdua de tantes edicions del mateix llibre —d'aquests missals i llibres litúrgics—: «Els motius de llur pèrdua són prou clars… per l'ús freqüent, per haver perdut llur vigència». Però també sembla que hi ha entrellucat d'altres motius, perquè acabava la frase anterior amb l'expressió «I n'hi ha d'altres, de motius». Com podem notar, En Soberanas no acaba de donar tota la informació. No explica aquests altres motius. Vaja! Si la causa de no dir-ho tot és per manca d'espai, es diu i ja està. Com que no ho fa, és lícit formular-se la següent pregunta: com pot un investigador parlar d'unes dades sense acabar d'explicar-les? Pot finalitzar així l'anàlisi d'un fet històric? Ens sembla que no. Si hom no aporta la informació completa, hauria estat mes apropiat no haver dit res. Encara millor, hauria estat una praxi més honesta i científica acabar-ho d'explicitar tot. En qualsevol cas, sembla evident que es va trobar amb alguna «barrera» que li va privar d'oferir-nos cinc cèntims sobre la causa veritable de tantes pèrdues. Creiem que En Soberanas insinua que té dificultats per expressar-se lliurement. Sembla talment com si volgués deixar la porta oberta perquè d'altres continuïn cercant explicacions diferents. Entre aquestes, nosaltres pensem que la més plausible devia haver estat una de vinculada amb l'acció de la Inquisició —una Inquisició que des del 1487 estava al servei del Consell de Castella, com més tard també el Consell d'Índies—, organització que només havia de retre comptes al rei: per damunt, doncs, de la mateixa església i de les autoritats catalanes. A la Inquisició li era quelcom prioritari controlar les publicacions en general, i en especial les impreses, donada la seva major difusió. Sobretot controlar les obres impreses que tractaven d'Amèrica. I és que ja sabem que només podia haver-hi una única visió sobre la descoberta de les Índies i sobre el procés d'evangelització d'una nova població susceptible de ser cristianitzada: la visió segons la qual l'únic protagonista havia estat la Corona de Castella.

Val a dir que, al cap dels anys, vam voler posar-nos en contacte personalment amb aquest catedràtic. Ho vam fer per via telefònica. En demanar-li el perquè d'aquella estranya manera d'acabar l'esmentada nota 3 del seu treball per a l'Institut d'Estudis Gironins, va respondre que «ja no se'n recordava i que, si de cas un altre dia...». Quan hi vam parlar, estava buidant el despatx perquè ja s'havia jubilat. Més tard, ho vam intentar mitjançant correu electrònic, però ja no vam obtenir resposta.

El segle XVI és un moment històric per a Catalunya. Ara bé, en aquest mateix segle assistim a importants mancances documentals, especialment en llengua catalana —com hem anat resseguint i comprovarem més avall—, cosa que no és pas fruit de la casualitat. Sigui com sigui, a partir d'aquesta absència d'obres escrites en català en el transcurs d'aquesta centúria i de la següent, n'ha sorgit l'equivocada idea que l'idioma mateix i la cultura que vehicula van caure en decadència. És aquesta una visió incompleta a parer nostre, perquè hom no acaba de tenir present el control impacable que la Inquisició —o els censors d'estat— van exercir sobre les obres escrites en català.

b) Arxiu Diocesà de Girona -ADG-

Per acabar, farem una breu llambregada —acceptem que informal, superficial i no metòdica— a la documentació antiga sobre pobles del Baix Empordà que està desada en l'important Arxiu Diocesà de Girona, arxiu que de fa poc ha estat digitalitzat. Posarem el focus en la continuïtat temporal dels documents que s'hi guarden. Doncs bé: en aquest sentit hem observat com queda interrompuda en força pobles de la comarca aquesta continuïtat temporal. Hi ha un espai de temps més que considerable en què no s'han conservat textos. Fins i tot, durant més de dos segles. Pensem que aquest fenomen no es normal. La lògica ens diu que fets cabdals de la història de Catalunya haurien d'haver generat molta informació escrita. Per exemple, les epidèmies de mitjan segle XIV o la descoberta de les Índies i altres esdeveniments dels segles XVII i XVIII. En períodes on caldria esperar un gran increment en la producció documental, ens trobem davant d'un gran buit. I aquest buit destaca més si el comparem amb la regularitat de producció de textos d'èpoques anteriors i posteriors a aquest espai de temps dominat pel silenci documental.

Arxiu Diocesà de Girona

L'ADG consta d'entre molts altres, de documents registrats sota la denominació de manuals de beneficis, dotalies de beneficis, lletres, notaria, deposita, entre d'altres. Nosaltres hem resseguit la regularitat cronològica amb què en alguns pobles del Baix Empordà han estat produïts els documents dits de 'notaria'. Hem pres aquesta decisió, perquè sembla que són dels que més hi ha en aquest arxiu en les diverses èpoques.

Per fer més clar l'esmentat buit, citarem el document notarial darrer (el corresponent al període amb màxima regularitat) i el primer que trobem després del lapsus o interrupció temporal. Hem fet el seguiment dels pobles que vénen a continuació:

Fontanilles: de l'any 1329 es passa a l'any 1508 (179 anys sense documents).

Palau-Sator: de l'any 1329 es passa al mateix 1508 (ídem).
Peratallada: de l'any 1329 també es passa al 1508. (ídem).
St. Julià de Boada: de l'any 1351 es passa al 1586 (235 anys sense documents).
Serra de Daró: de l'any 1328 es passa al 1576 (248 anys sense documents).
Fontclara: de l'any 1328 es passa al 1570 (242 anys sense documents).
Corçà: de l'any 1394 es passa al 1521 (un sol document el 1481; en total 127 anys sense documents).
Begur: de l'any 1370 es passa al 1516 (el més antic de l'Arxiu Històric de Girona correspon al 1546. En total, 176 anys sense documents).
La Bisbal: de l'any 1421 es passa al 1509 (88 anys sense documents).
Pals: de l'any 1488 es passa al 1548 (també aquí, el document més antic a l'Arxiu Històric de Girona és del 1592. En total, 60 anys sense documents). Etc., etc.

I semblantment s'esdevé el mateix amb la major part de la resta de documents. ¿Es tracta dels mateixos «entrebancs» que va viure el ja esmentat bisbe de Girona Guillem Ramon de Boïl? O, ben al contrari, hi ha raons innocents i lògiques que ho expliquen i que, per tant, ens passem de malpensats?

Pensem que aquest fenomen no és normal. La lògica ens diu que fets cabdals de la història de Catalunya van haver de patir un decrement en la producció documental com en el cas de les epidèmies de mitjan segle XIV o la llarga guerra civil del s. XV. Sobretot, a causa de les mancances pròpies d'aquest tipus de situacions. En altres períodes però, com el de la descoberta de les Índies —on caldria esperar un gran increment en la producció documental— ens trobem davant d'un gran buit tot i l'allau d'informació generada a ran de la notòria gesta geogràfica. I aquest buit, doncs, és el que destaca si el comparem amb la regularitat de producció de textos d'èpoques anteriors (segle XIV) i la posterior a aquestes èpoques convulses i entrats ja en una Catalunya més intervinguda i «pacificada». És un espai de temps dominat pel silenci, la censura i la revisió documentals.

Parlem d'esperit científic o més aviat d'antipaties viscerals?

En algunes de les assercions dels esmentats contertulians de l'Ateneu no hi hem sabut veure que hi presideixi cap esperit científic. Més aviat el contrari. Comprovem-ho:

«Quan la rauxa s'anteposa al seny i les passions van per davant la virtut, les conseqüències són dramàtiques. El cas de l'Institut de Nova Història (INH), capitanejat per Jordi Bilbeny, podria adherir-se a totes dues accepcions».

«Hi ha una legió de seguidors que omplen auditoris i estan disposats a creure's acríticament totes les descobertes que es plantegen… Més que lectors té seguidors». I ja fregant l'insult: «Després del segle XX tots plegats ja hauríem d'haver après què passa quan s'intenta construir un model de societat sobre bases falsàries».

Insinuen, potser, que l'Institut Nova Història fomenta algun tipus d'extremisme polític? Deuen pensar que la víctima sempre acaba sent culpable de la seves desgràcies, oi? Per cert, els contertulians han llegit algun llibre d'En Francesc Ferrer sobre la persecució del català?

«És el moment de dir prou i desenmascarar unes pràctiques pseudohistòriques que no s'allunyen gaire de les teories d'Eric Von Daniken sobre la intervenció extraterrestre en la construcció de les piràmides egipcies i les linies de Nazca».

«Les teories conspiratives són universals, han existit sempre, i d'alguna manera incideixen en l'eix de fricció de cada societat. A Espanya Pio Moa descriminalitzant el cop d'Estat de Franco (…) i qui nega la llegenda negra de la Inquisició i, a Catalunya és el victimisme: la sensació que, com que som petits, els nostres veïns poderosos ens han amagat la història» (!!)

«En Bilbeny parteix de la base que tot està manipulat i, per tant, tots els arxius, que són la base del coneixement històric, deixen de tenir validesa. D'aquesta manera s'ha convertit en un superheroi per a aquells que pensen que

s'ha amagat l'esplendor del país. O pitjor encara, que Castella, una mena d'ens totpoderós, per enveja i necessitat de grandesa, ho ha usurpat tot».

«És que cal que quede molt clar que, tal com están organitzats els arxius, és materialment impossible manipular-los com ells pretenen. La manipulació dels arxius històrics a aquest nivell és impossible! Bilbeny sap que menteix».

Afortunadament, la recerca honesta fa que no sempre «s'escombri cap a casa»

Ja hem comprovat que des de la tribuna de Sàpiens els historiadors no semblen valorar prou el poder absolut que durant segles ha gaudit Castella envers les altres nacions hispàniques —una Castella compromesa en la projecció del seu paper director dins la cristiandat. En aquest sentit, aportem un darrer i esclaridor treball: les conclusions de les investigacions sobre els plets colombins a les quals han arribat l'Anunciada Colón de Carvajal, ni més ni menys que l'hereva de la nissaga Colom, i l'acadèmic José Manuel Pérez Prendes. Tots dos van escriure el llibre intitulat La herencia de Cristóbal Colón. Estudio y colección documental de los mal llamados Pleitos colombinos (1492-1541). La revista Analytics del 2 de desembre del 2016 en va fer una ressenya en el seu número del 2 de desembre del 2016. Doncs bé: ni els autors del llibre ni el ressenyador de la revista no s'estan de reconèixer que els famosos 'Plets colombins' —d'on beu bona part de la historiografia espanyola que tracta de les qüestions indianes— estan manipulats. Engrunem-ho una mica.

En Pérez Prendes es fixa en la naturalesa jurídica dels plets. Així, els plets colombins, ¿els podem qualificar realment de plets? En aquesta qüestió esmenta el conegut americanista Antonio García Gallo, el qual «advirtió que no siempre las llamadas 'sentencias' eran tales», la qual cosa no la considerà pas així En G. Villapalos. En Pérez Mendes es demana a continuació: "¿Existe realmente eso [plets], cuando el rey [el rei Ferran] elige directamente los jueces 'ad hoc', los cambia cada vez que lo considera oportuno según las diferentes vicisitudes políticas, les exige información de lo que piensan decidir y les autoriza a hacerlo o no?». És evident que la resposta és no. Sembla talment com si Ferran el Catòlic tingués ben cregut la filosofia jurídica de Castella, filosofia que es resumeix en una frase: "Lo que place al rey tiene fuerza de ley".

Aleshores En Pérez Prendes afegeix: «La conclusión es que existe un conflicto o un contencioso, pero no un pleito común y mucho menos varios encadenados». I, més endavant, explica com el fiscal, en la seva investigació, falseja l'actuació de l'almirall 'Diego Colón': «Por el procedimiento jurídico se le somete a la privación de sus más significativos ingresos, se le conmina a realizar grandes gastos, se le ataca y se cuestiona su actuación como Gobernador. Vivió un drama».

I l'acadèmic encara diu: «En concreto, un fiscal, Villalobos, inventa una historia según la cual Cristóbal Colón no habia descubierto América», ni hi havia fet res de rellevant. I prossegueix així: «Compra a los testigos necesarios para poder sustentar esa tesis, entre ellos a un discapacitado pobre que es hijo de Martin Alonso. Todos testifican lo que el fiscal les pide y la conexión entre la Audiencia de Santo Domingo [...] —que crea Fernando el Católico para incordiar a Diego Colón— y los fiscales se aprecia de forma muy clara. Afirman lo mismo la una y los otros en diferentes documentos».

Hem de pensar que gran part de la «credibilitat» que pugui tenir la vila andalusa de Palos per a ser considerada com el port de sortida del primer viatge colombí es basa, sobretot, en les proves i testimoniatges («probanzas») d'aquests plets. Nosaltres en traiem la conclusió que les consideracions dels autors esmentats deixen malmesa l'esmentada credibilitat.

D'altra banda, però, també hem de dir que de les conclusions finals de l'Anunciada Colón i d'En José Manuel Pérez Mendes, que es troben al final del llibre, no se'n desprèn cap indici de dubte sobre la genovesitat d'En Colom ni, encara menys, sobre el fet que En Cristòfor Colom no sortís de cap altre port que no fos el de Palos de Moguer. Ara bé, allò que sí que es desprèn de les seves conclusions és la percepció que els famosos Plets Colombins han perdut el caràcter de font indiscutible per conèixer la veritable història d'En Colom, del qual caràcter han anat gaudint fins a dia d'avui. Si més no, aquesta és la nostra conclusió.

Som a la recta final d'aquest ja llarg article. Tot i que tenim present que el Doctor Baydal reconeix que hi ha bones investigacions alienes a l'acadèmia, fem nostre el reconeixement que En Josep Fernández Trabal, doctor en història i autor de Una familia catalana medieval. Els Bell-lloc de Girona, va dedicar al Dr. Antoni Riera Melis (de la Universitat de Barcelona), director de la tesi que hi ha al darrera de l'esmentada obra, per mitjà de les següents paraules: "L'acabament d'aquest treball li dóna la raó: «el gust per la història i la dedicació a la investigació no són patrimoni de ningú i es poden realitzar des de molts àmbits i des de situacions personals i professionals diverses»".

Conclusió final

Nosaltres no dubtem del treball i prestigi de què gaudeixen els contertulians de l'Ateneu, convocats per Sàpiens. En les seves opinions, però, no s'hi acaba d'entrellucar —si més no, al nostre entendre— el millor exemple de controvèrsia saludable i respectuosa amb el parer discrepant o amb qui pensa diferent. Massa desqualificació i poc interès a baixar al terreny de la dada concreta i de la informació que aquesta pugui generar, sigui per a dotar-la de versemblança o per a rebatre-la amb altres arguments, proves o evidències. Decebedor, per tant, el paper de Sàpiens i dels contertulians de l'Ateneu. En realitat, el senyor Bilbeny i l'Institut Nova Història fan el paper que hauria de fer l'acadèmia catalana. I és que l'acadèmia catalana, si més no en aquest afer, encara jau sota l'ensulsiada d'allò anorreat el 1714.

Lleonard Garcia Solà
Novembre 2019-Gener 2021
Banyoles

Enllaços interns
Enllaç a la primera part de l'article:
https://www.inh.cat/articles/Replica-a-Sapiens-1-Palos-de-Moguer-

Enllaç a la segona part:
https://www.inh.cat/articles/Replica-a-Sapiens-2-Antoni-de-Campmany-

Enllaç a la tercera part:
https://www.inh.cat/articles/Replica-a-Sapiens-3-un-port-a-Pals